

LÉPHAFT ÁRON*

SZERB TÉRNYERÉS A VAJDASÁGBAN

SERBIAN EXPANSION IN VOJVODINA DURING THE 20TH CENTURY

ABSTRACT

The main goal of the article is to demonstrate the transformation of ethnic space in Vojvodina between 1910 and 2002. The analysis of transformation primarily covers the expansion of Serbian ethnic territory and the shrinking and loosening of spaces inhabited solely or predominantly by minority groups (German, Hungarian, Romanian, Slovak etc). The decrease of minority populations is observable during the whole period in question, mainly because of emigration, assimilation and deportation. The expansion of Serbian ethnic space could be divided into three major cycles; the first and second colonization after the First and the Second World War; and lastly the arrival of refugees after the breakup of Yugoslavia. The above-mentioned events had a strong, often pre-planned impact on the spatial structure, which can be traced to the selection of places designated for colonization or displacement. The outlined changes resulted in a much homogenous ethnic space in the province: the Serbian presence rose from 33,8% to 65,1%. More importantly, almost all Serbian-dominated settlements were connected on the map, while the minority-dominated spaces were penetrated, partitioned, or even dissolved.

Az elmúlt csaknem száz év etnikai folyamatai a Vajdaság területén határozott fordulatot vettek, mellyel a szerb, kezdetben délszláv szempontok szerint megindult az általuk frissen birtokba vett, elszakított terület etnikai térszerkezetének átalakítása. A különböző politikai rendszerek, különböző megoldásokkal válaszoltak erre a kihívásra, de mindegyikük aktív vagy passzív módon elősegítette azt. A Vajdaságban zajló szerb térnyerés megértéséhez elengedhetetlen, hogy vázoljuk, hogyan illeszkedik a Vajdaság a szerb térszemléletbe.¹ A migrációs folyamatokat, amelyek létrehozták ezt a speciális, vegyes-etnikumú területet, mind a magyar, mind a szerb fél teljesen másként értékeli. A szerb fél számára a Vajdaság területe szerves folytatása a szerb szállásterületnek, amelyen kisebb-nagyobb megszakításokkal (legalább)² a török balkáni előrenyomulása óta jelen volt. Minden telepítés, amelyet a császári udvar vagy a magyar kormányzat hajtott végre, ellenkezik a szerb nemzeti érdekekkel, tehát pl. mind a német, mind a magyar telepítések valamilyen módon a szerb szállásterület gyengítését eredményezik. Magyar oldalról a terület ugyancsak része a klasszikus magyar szállásterületnek, amelynek integrálása a XI. század végére sikeresen megtörténik,³ de a török előrenyomulásával el kényszerül hagyni azt, majd amint megteremtődnek a jogi-politikai feltételek, megpróbálkozik annak reintegrációjával.

Etnikai térszerkezet a századfordulón

1910-ben a magyar jelenlét jelentős a területen. Az évtizedben tetőző magyar terület-foglalás eredményeképp ekkor éri el legnagyobb kiterjedését az észak-bácskai etnikai tömb, annak észak-bánsági folytatása, valamint egy kisebb összefüggő etnikai település-

* PhD-hallgató, PTE Földtudományi Doktori Iskola.

csoport a Közép-Bánságban, a Duna-mentén és szórványszerűen a határterületeken. Az intenzív terjeszkedés következtében olyan területeken is megerősödik a magyar elem, mint a Sajkás-terület, vagy az Alsó-Duna-mente. A németek, a XVIII. századtól meginduló, három ciklusban lezajló telepítéseikkel jelentős területeket foglalnak el, majd a XIX. század folyamán folyamatosan bővülve a századfordulón érik el a legnagyobb létszámot. A legnagyobb összefüggő területet a Nyugat-Bácskában és a Közép-Bánságban alkotják, de jelentős a dél-bánsági jelenlét is. A szlovákok által többségében lakott terület egy kisebb kiterjedésű településcsoportot képez a Dél-Bácskában, Petrőc központtal, ezen kívül a szerémségi és bánsági szórványban öt-öt településen alkotnak többséget. A szlovákokhoz hasonlóan a ruszinok által többségben lakott településekkel a nyugat-bácskai vegyes etnikumú mozaikot színesítik, Bácskeresztúr és Kucora mellett még egy bácskai és egy szerémségi településen alkotnak többséget, valamint néhány településen jelentős kisebbségként vannak jelen. A románok három település-csoportban, Versec környékén, a Deliblati-homokpuszta peremén és a Közép-Bánsági térségben éltek. A románok, ahogy a szlovákok és a ruszinok területei is, túlnyomórészt rurális terekben foglaltak helyet, ugyanakkor a németiség elsősorban a Bánságban és a Szerémségben komoly városi bázisokkal rendelkezett. A magyar tömbterület elsősorban a mezővárosi terekre és a hozzájuk kapcsolódó tanyavilágra terjedt ki, de a szerb és német népesség mellett egyre inkább fokozódott az arányuk a városi népességben. A különböző statisztikai munkákban általában horvátként szereplő bunyevácok Észak-, valamint a sokácok a Nyugat-Bácskában, a Duna-mentén alkottak szórványcsoportot. A szerémségi horvátok a vármegye területén szétszórva, nyelvi szigeteken éltek, de jelentős részt képviseltek Pétervárad, Karlóca és Mitrovica lakosságában.

A szerb jelenlét folyamatos a területen a XIV. századtól. A török hódítást követően fokozatosan nő az arányuk, így a felszabadítás időszakában a rendkívül gyér,⁴ de összefüggő szerb területeket a különböző telepítések felszabdalták, a közigazgatási változások pedig átrendezik. Habár a XVIII. századtól meginduló telepítések folyamatosan csökkentik a szerbek arányát, a számuk így is (a balkáni utánpótlásnak köszönhetően) folyamatosan nő, és egészen az első világháborúig megőrzik a legnépesebb etnikai csoport helyét a területen. A fent vázolt német, szlovák, ruszin és magyar telepítésekkel kialakul egy sajátos etnikai térszerkezet, amelyben mind a Bácska, mind a Bánsági oldalon más etnikumok tömbjei és kontaktzónái ékelődtek a szerb szállásterületbe. Dominánsan szerb etnikai területek a Szerémségben, a Titel–Nagykikinda vonalon és a Dél-Bánságban vannak, ugyanakkor több nagyvárosban többséget alkotnak.

Változások Trianon után

Több tényező markánsan befolyásolta a kisebbségek arányának változását a trianoni béke aláírása után. Magyar oldalról elsőként az optánsok távozása, az először a két világháború között megérkező telepesek, a második világháború utáni megtorlások, a második telepes hullám, majd a menekültek érkezése emelhetők ki.⁵ A külföldi vendégmunka és az először a két világháború között, majd a kilencvenes évektől felerősödő emigráció is nagyon komoly veszteségeket okozott, mind a magyarok mind a többi a Vajdaságban élő etnikai csoportok esetében.

Az 1918 és 1924 között az SzHSz Királyságból Magyarországra menekült, optált és kitasított személyek száma 44 903.⁶ Az érintettek pontos küldő területe nem ismert, feltételezhető az erős városi karakter, valamint az érintett északi határmenti sáv, ahol az átrendezés folyt. A következő években lezajló agrárreform keretein belül létrehozott telepes falvakba több szerb optáns is költözött Magyarországról, de csak egy esetben (Putnikovo) tudtak

önálló települést alkotni.⁷ 1910 és 1941 között a magyarországi szerb közösség, elsősorban a jugoszlavofil optánsok távozása következtében 26 248-ról 5442-re csökken.⁸ Az újonnan megalakuló SzHSz adminisztráció 1919-ben megkezdte az agrárreformot, amely hivatalos célja a társadalmi egyenlőtlenségek eltörlése és egy igazságosabb birtokszerkezet létrehozása, valamint a nagyobb termelékenység elérése.⁹ Más források szerint az oroszországihoz hasonló társadalmi fordulattól való félelem is szerepelt az indokok között, azonban a jugoszláv elem fokozása a perifériákon is egyértelmű.¹⁰ A földreform keretei lehetőséget adtak a korábbi háborús ígéretek megvalósítására, melynek kivitelezése az etnikai arányok megbonthatását eredményezte. Az első földreformot követő térszerkezeti változtatásokra való kísérletek elméleti hátterét, a „majorizáció”¹¹ menetét jól bemutatja Vladan Jokić munkája,¹² amelyben pontosan leírja a felhasználandó eszközök használatát és sorrendjét.

A földreform a kisebbségeket súlyosan érintette, a kiosztott földalap nagy része német és magyar volt, ugyanakkor kimaradtak belőle.¹³ A földreform utáni telepítések térbeli mintázata egyértelműen mutatja a térváltoztató funkcióit: a magyar etnikai tömbterület több pontján keletkeztek új települések, a román, német és szlovák településcsoport több tagjára dobrovoljacok (szerb önkéntes) érkeznek, több határmenti sávban új települések jönnek létre. A magyarok esetében telepítés nem csak a magyar többségű településeken történt a Tisza mentén, hanem a Sajkás-körzetben is. A körzet nagyon fontos szerb szempontból, földrajzi helyzetéből adódóan összekötője a bánsági és bácskai szerbségnek. A korábban érkező magyar népességet, mint agresszív déli térnyerést értelmezték, amely szétválasztotta volna¹⁴ a két szerb közösséget a Tisza mentén. A magyar tömböt ért, talán leglátványosabb változás a Bácsstopolya és Ómoravica közé ékelődő szerb telep falvak sora, amellyel egyrészt megteremtődik a kapcsolat a Szabadkát nyugatról övező bunyevác többségű települések és a nyugat-bácskai Ószivác között, másrészt a Bajmokra való telepítéssel elszigetelődik Ómoravica és Pacsér a magyar többségű településektől. Több település közvetlen szomszédságában jönnek létre kisebb telepek: Csantavér mellett Višnjićevo (Meggyes) és Dušanovo (Zentaörs), Magyarkanizsánál Vojvoda Zimonjić és Velebit, Oroszlámosnál Kissziget és Podlokanj stb.

Vegyes etnikumú terület felosztását tűzik ki célul az a településsor, amely a közép-bánsági német–magyar–román falvakat választja el egymástól (Ban. Karadordevo, Aleksandrovo, Vojvoda Stepa, Vojvoda Bojović). A dél-bácskai telepítések mögött feltehetően az Újvidéktől nyugatra eső szerb-nem szerb vegyes etnikumú területek gyengítése állhat. A dél-bácskai túlnyomórészt magyarok lakta Temerin és Járek (Tiszaistvánfalva) közé új település ékelődik (Staro Đurđevo), a magyar településre telepítendő telepések pedig a magyarok mellé nem költözvén a közeli Szőreg pusztán ugyancsak új telepet hoznak létre. A lényegesen erősebb német jelenléttel rendelkező nyugat-bácskai településekre alig érkeztek telepések, így a zombor környéki szerbség zárványként marad meg ebben az időszakban. Vegyes etnikumú célterület volt Zichy-falva környéke is, ahol három új települést hoztak létre (Kupinik, Bantski Sokolac stb.) és négy meglévőre telepítettek.

A telepítések keretein belül a két háború közötti időszakban 100 000 világháborús katonára, önkéntesre, optánsra és menekültre telepített le a tartomány területén, másik számítások szerint 45 000 harcosra és telepésre, valamint 3000 optáns bunyevácra települt 1918–1931 között a határtól számított 50 km-es sávba.¹⁵ Az új települések és településrészek száma különböző források szerint megközelítőleg 40 és 130 között lehet.¹⁶ Válaszként a német gazdasági terjeszkedésre, az időszak végén megjelennek egy újabb, szervezettebb telepítés tervei is, de ez a háború közeledtével okafogyottá válik. Bár a telepítést a hatóságok is sikertelennek tartják, etnikai szempontból nagyon komoly hatásai voltak, kijelölte azokat a térszerkezeti vonalakat, amelyek mentén a későbbiekben a térnyerés zajlik, majd bázisként szolgált a későbbi terjeszkedésekhez.

A második világháború és következményei

A második világháborús magyar területszerzés csak időlegesen okozott változást a térszerkezetben, a bukovinai székelyek, vitéz családok és köztisztviselők be- majd kitelepítésével, azonban az ez időben Boszniából ide telepített, mintegy 1500 magyar¹⁷ a tartomány területén maradt a háború után is. A székelyeket a 20-as évek telepes falvaiba költöztetik időlegesen a telepesek távozása után. A magyar hatalom által végrehajtott razziák és kivégzések Újvidékre és Sajkás-kerületre koncentrálódtak, melyekben szerb források szerint¹⁸ 3808 személy, főként szerb vesztette életét. A jugoszláv hatalomátvételt követő időszak katonai igazgatás véres akciói az egész területre kiterjednek, de magyar szempontból talán legnagyobb hatását térszerkezeti szempontból a Sajkás-kerületre gyakorolta, ahonnan a magyar népesség a megtorlások és az elmenekülés következtében Titel és Sajkáslakon kívül teljesen eltűnt. A megtorló akciók áldozatainak számát egyes kutatók 20 000¹⁹ főre becsülik.

A háború végével a területen maradt németekre a magyaroknál is sanyarúbb sor várt. A megtorló akciók (20 000 áldozat), a szovjet internálótáborok (40 000 fő) és a negyvenes évek végén NSZK-ba vándorolt lakosság (70–80 000) eltűnése után a 330 000 főre tehető háborút megelőző német létszám a töredékére csökkent.²⁰ A kitelepített, előzőtt lakosság helyére új telepesek jönnek horvát, bosnyák ószerbiai és montenegrói területekről. A közvetlenül a háborút követő két évben a németek helyére költöző lakosság létszáma 225 696²¹ volt. Mind a lakosság összetételére nézve, mind a eszközöket tekintve rövid idő leforgása alatt ez volt a legmarkánsabb változás a tartomány területén. Ugyan a Vaso Čubrilović radikális elképzelései csak részben valósultak meg,²² a német lakosság „lecserélésével” egy csapásra megoldódott több településen a szerb abszolút többség²³ kérdése. A szerb többségű területek összeértek a Nyugat-Bácskában és a Bánságban, a korábban vegyes-etnikumú mozaikcsoportok a Közép- és Dél-Bánság területén szórvánnyá vagy szórványcsoportokká váltak. Az új telepesek a magyar etnikai területre gyakorolt hatása enyhébb volt, mint az első telepeshullám, azonban a korábbi magyar-német vegyes-területeken jelentős változások mentek végbe. A háborús időszak előtt 50% körüli kúlai magyarság kisebbségbe került, és a magyar etnikai tömb nyugati peremterülete immár egybefüggő szerb-montenegrói többségű területtel érintkezett, és az al-dunai, valamint a közép-bánsági magyar településeket is majdnem kizárólag szerb települések vették körül.

A második világháborút követő gazdasági átalakulás megnövelte a térbeli mobilitást²⁴ elindult az agrárlakosság városokba, majd később külföldre távozása. A magyar lakosság vagy a közeli nagyvárosban keresett munkát, vagy a magyar tömbterületen.²⁵ Míg a szerb nagyvárosba való költözés nagy eséllyel fokozta az asszimiláció veszélyét, a tömbterületre költözéssel homogenizációs folyamat indult el a szórvány kárára. A vendégmunka a legsúlyosabban a románokat sújtotta, de nem elhanyagolható a dél-bánsági vagy bácskai magyar nyelvterületekre gyakorolt hatása sem. Mindkét migrációs folyamat drasztikus módon felgyorsította a rurális küldő területek öregedését.

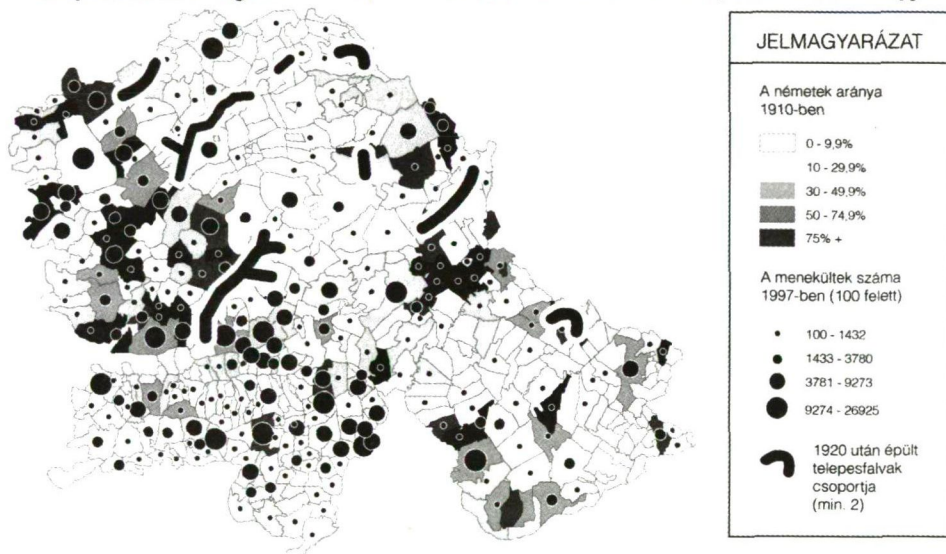
Poszt-Jugoszláv menekültek

A két népszámlálás közötti időszak migrációs folyamatainak főszereplői a délszláv konfliktus menekültjei. Beköltözésük a területre már a 80-as évek legvégén elindul,²⁶ azonban a legtöbben két hullámban, Horvátországból 1991-ben, Boszniából 1992-ben, majd az események kulminálásával, 1995–96-ban érkeztek.²⁷ Az ENSZ menekültügyi osztálya szerint 1997-ben a tartományban közel 200 000 menekültet tartottak nyilván, az or-

szágba érkezett tömeg csaknem felét, akik főleg a városi térségekben, valamint a már korábban kialakult telepese területeken találtak befogadókra. A befogadó település népességszámahoz képest arányában a legtöbb menekült a Szerémség területére, a középvárosokba, az Újvidéket Belgráddal összekötő útvonal 20 km-es sávjába, és a korábban horvátok által lakott Duna-menti településekre érkezett.

A horvát–szerb lakosságcsere feltételei 1992-től adottak voltak,²⁸ de sokan ezt nem várhatták meg és korábban el kellett hagyniuk lakóhelyüket²⁹ és voltak, akiket a Vihar hadműveletet követő menekültáradat során űztek el otthonukból.³⁰ Ebben az időszakban 23 300³¹–40 000³² horvát hagyhatta el a tartományt.

1 ábra. A tartomány térszerkezeti átalakulására ható főbb erők: Az első telepese falvak jelentősebb csoportjai, a németek aránya az 1910-es népszámlálás szerint – a második telepeshullám fő fogadóterületei, és a menekültek száma 1997-ben, ENSZ adatok alapján

(Matuska M. 2009., valamint Kicošev S.–Mesaroš M. 1999 nyomán saját szerkesztés)

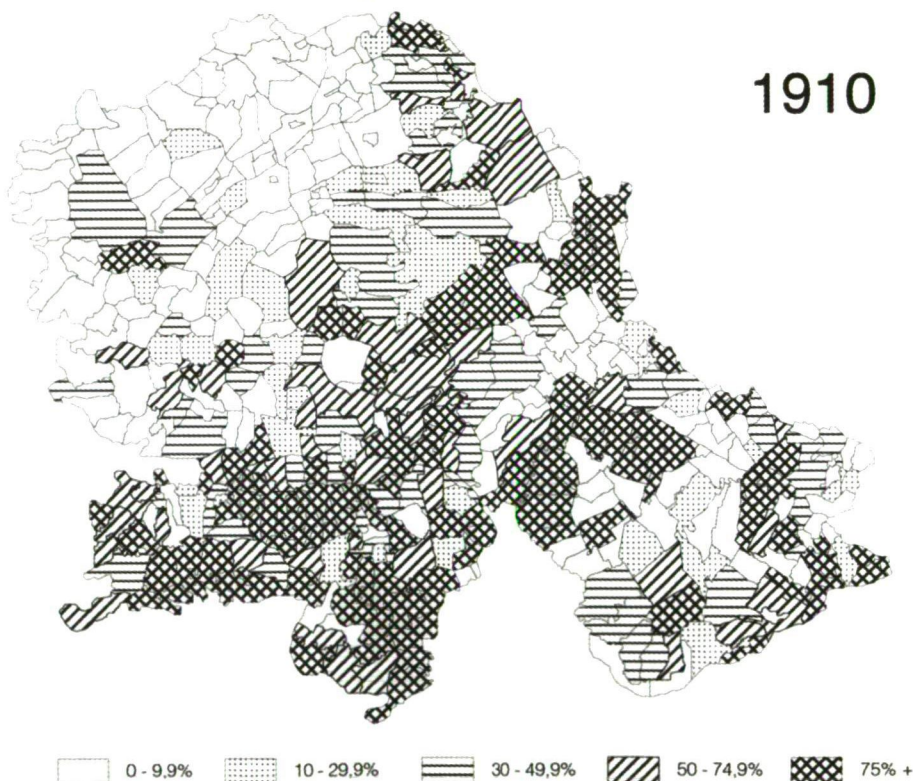
A magyar etnikai teret csak részben érinti a menekültek érkezése. A tiszamenti településekre viszonylag kevés menekült került, ugyanakkor a Szabadkán, Palicson Topolyán és Bajmokon közel 13 ezret regisztráltak 1997-ben. Temerin az összes eddigi telepítésnél kiemelt célpont volt, ez a legújabb hullámban hatványozottan mutatkozott. A hivatalos adatok szerint 3653 menekült érkezett, így a századelőn 97%-os magyar többséggel rendelkező település 1991-hez képest elvesztette többségét és 56-ról 39%-ra apadt. A menekültekhez kapcsolható legtöbb és legsúlyosabb magyarellenes incidens is a településen történt.³³ Újvidékre és környékére nagy tömegben érkeztek menekültek, több településrész (pl. Sajlovo) és városperemi település (Veternik, Futak) bővült jelentős mértékben, de korábban többségében magyarlakta Telep is célponttá vált. A településeket és településrészeket Újvidékkel összekötő útvonalak menté konurbációs övek jöttek létre, amelyek a rendszertelen, szabályozatlan képükkel a boszniai viszonyokra emlékeztetnek. A Telepre és a környező városrészekre költöző menekültek és a városi hatalom passzív hozzáállása a türelmetlenség kezelésében a magyarellenes incidensek felerősödését eredményezte.³⁴

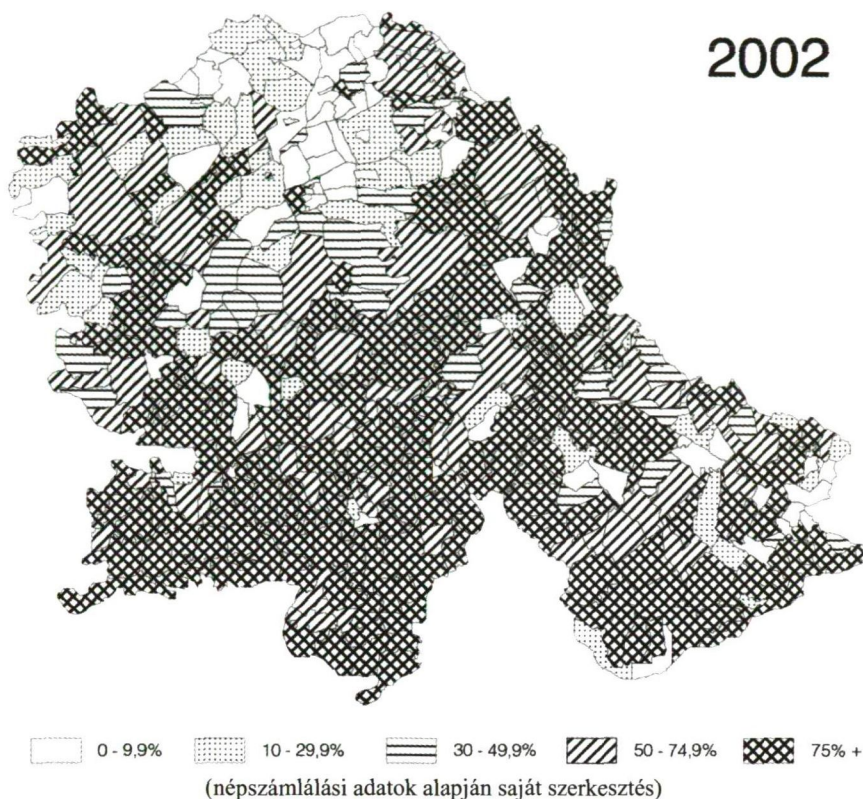
A 2002-es népszámlálás nem hozott meglepetést a tartományban történt etnikai változásokkal kapcsolatban.³⁵ A telepések, a gazdasági migránsok és menekültek érkezése, a kül-

földi vendégmunka és a kisebbségeket hatványozottan érintő negatív demográfiai folyamatok eredményeként a szerb etnikai terület erősen homogenizálódott. Megerősödött a Belgrád–Újvidék–Szabadka vonal, a Dél- és Észak-Bánság, a Nyugat-Bácska, ugyanakkor a gazdasági folyamatok szelektív elvándorlást eredményeztek, mely a kisebbségek növekvő arányát hozta egyes térségekben. Ez az előny csak pillanatnyi, hiszen a előregedő, leszakadó térségek egy ponton drasztikusan elnéptelenedhetnek. Az 1920 óta tartó folyamatok következtében a 134 magyar többségű település 81-re, számuk 426 ezerről 290 ezerre csökkent. A németek csaknem teljesen eltűntek a területről,³⁶ a román népesség pedig 75-ről 30 ezerre csökkent. A szlovákok száma visszatért az 1910-es szintre úgy, hogy nagyjából megőrizték a magterületük határait, a 20 ezres ruszin közösség pedig az egyetlen amely harmadával bővült. A szerb népesség a 1910-es 33,8%-ról 65%-ra nőtt, száma 512 ezerről 1,3 millióra, azonban az „öshonos” lakosság és a 1920 után érkezettek aránya kiegyenlítődt.³⁷

2 ábra. A szerbek aránya 1910-ben és 2002-ben a tartományban

Kérdőjelek

Nem minden téren voltak sikeresek a telepítések. Egyes területeken nem sikerült megtartani a telepes falvak létszámát és drasztikusan csökkent a népesség,³⁸ de olyan is előfordult, hogy a magyar településekről, amelyek célpontjai voltak a telepítésnek, nagy arányban áramlott ki a népesség és ma már a ők vannak többségben (pl. Csantavér > Zentaörs). Egyes telepes települések képtelenek voltak megmaradni és növekedni abban a közegben ahová telepítették őket. A korábbi századokhoz hasonlóan, amint megszűntek azok a privilégiumok amelyeknek a települések a létüket köszönhetik (ebben az esetben az ingyen föld és az eszközök), az erre támaszkodó lakosság továbbállt. Az abban a gazdasági térben korábban funkcionáló, azt gazdasági értelemben belakott lakosság lassan visszaveszi a teret. A gazdasági tér visszavétele már a két világháború között is megtörtént több esetben, amikor a magyar és német földművesek bérelték, majd megpróbálták visszavásárolni a földosztás során tőlük elvett földeket.³⁹

Ha egészében vizsgáljuk a szerb etnikai teret délen és keleten is visszahúzódást tapasztalhatunk.⁴⁰ Sikertelen volt a Koszovóba való visszatérés etnikai⁴¹ és utóbb politikai értelemben is. A Krajínakban is jelentős területeket vesztett a szerb fél a 90-es években. A Szerb Köztársaság területén feltehetően jelentős homogenizáció ment végbe, ugyanakkor a bosnyák fél visszaköltözése folyamatos, és a demográfiai mutatóik is hagyományosan jobbak. A szerb demográfusok és szociológusok a korábban jobb demográfiai mutatókkal rendelkező menekült lakosságtól várták a szerbiai mutatók javulását, azonban úgy tűnik, a

menekültek gyorsan alkalmazkodtak a tartományi trendekhez, és nem váltják be a hozzájuk fűzött reményeket.⁴² Összességében, a szerb etnikai terület az elmúlt közel száz év alatt integrálta északi és elvesztette egyes déli és nyugati területeit.

Összegzés

A tartományban zajló térfolyamatok sikeresen átrendezték a tartományt, a szerb többségi területek összeértek, egyes etnikai tömbök és településcsoportok különböző mértékben összezsugorodtak vagy megszűntek. Az első telepítések, amelyek határozottan kijelölték a etnikai dominancia kiterjesztésének pályáit máig élnek. A második világháborút követő német, valamint a délszláv válságot kísérő horvát exodus, majd a helyükre mindkét esetben 200 000-es tömegben érkező új népesség végérvényesen átrajzolta a tartomány etnikai és civilizációs képét.

JEGYZETEK

1. A szerb térszemlélet bemutatásakor a Kicošev S.–Bubalo-Živković M.–Ivkov A.: Stanovništvo Bačke c. műre hagyatkoztam, amely a Migracije stanovništva (A népesség migrációja) c. fejezetben összegzi Jankulov B., Gačeša N., Đurđev B. a területtel foglalkozó meghatározó munkáit.
2. Egyes szerb források szerb jelenlétet egészen a honfoglaláskor előtti időkre teszik (Takács M. 2010).
3. Gulyás L. (2007): A Vajdaság: Történeti áttekintés. In: Nagy I. (szerk.) A Kárpát-medence régiói 7. Vajdaság. – Dialóg Campus. Pécs.
4. Kocsis K. (2006): Adalékok az etnikai térszerkezet változásaihoz a mai Vajdaság területén a 15. És a 18. század vége közötti időszakban. In: Kókai Sándor (szerk.) A Délvidék történeti földrajza. – Nyíregyházi Főiskola Földrajz Tanszéke. Nyíregyháza.
5. Gulyás László (2005): Két régió – Felvidék, Vajdaság – sorsa az Osztrák–Magyar Monarchiától napjainkig. Hazai Térségfejlesztő. Budapest. 2005.
6. A. Sajti E. (2003): Az impériumváltások hatása a délvidéki magyarok társadalomszerkezetére. In: Hódi S. (szerk.): Volt egyszer egy ország: Jugoszlávia létrehozása és széthullása. Logos Grafikai Műhely, Tóthfalu, pp. 101–121.
7. R. Arandjelović (2004).
8. Popovics Gy. (1998): Szerbek: Az örökös vándorlás népe. In: Nemzeti és etnikai kisebbségek Magyarországon, Auktor, Budapest.
9. Kovács A. (2004): Földreform és kolonizáció a Lendva-vidéken a két világháború között, Korall 18. sz. 2004. december p. 5.
10. Kicošev S.–Bubalo-Živković M.–Ivkov A. (2006): Stanovništvo Bačke. PMF Departman za geografiju, hotelijerstvo i turizam, Novi Sad, pp. 86–106.
11. A délszláv többség megvalósítása a szerb terminológiában.
12. Mirmics K. (2001) Betelepítések, kitelepítések és vándormozgalmak. In: Gábrityné Molnár I.–T. Mirmics Zs. (szerk.) Fészekhagyó Vajdaságiak. MTT, Szabadka, pp. 9–75.
13. Lásd 6. jegyzet.
14. Lásd 10. jegyzet.
15. Kocsis K.–Kicošev S. (2006): A népesség változó etnikai arculata a Vajdaság mai területén. In: Kocsis K.–Bottlik Zs.–Tátrai P. (2006): Etnikai térfolyamatok a Kárpát-medence határainkon túli régiókban (1989–2002). MTA FKI. Budapest.
16. Lásd 10. jegyzet.
17. Makkai B. (2009): Jó barátok: Jugoszláviagondozás a Száván túl: száz éve kezdődött a boszniai akció. Magyar Nemzet, 2009. augusztus 1.
18. Golubović Z. (1992): Racija u Južnoj Bačkoj, 1942. godine. Istorijski muzej Vojvodine, Novi Sad pp. 146, 147.

19. Matuska M. Számvetés, <http://www.huncor.com/delvidek4445/matuska.htm>
20. Gulyás L. (2009): A német kisebbség megsemmisítése. Rubicon, 2009. 5. sz. pp. 39.
21. Lásd 15. jegyzet.
22. Čubrilović véleménye szerint minden kisebbséget ki kell telepíteni, mert rászolgált arra, hogy elveszítsék állampolgári jogait (Mirnics K. 2001 nyomán).
23. Az 1948-as népszámlálás adatai szerint a szerbek aránya a tartomány területén 50,6%.
24. Kocsis K. (1989): Vegyes etnikumú területek társadalmának népességföldrajzi kutatása Szlovákia és a Vajdaság példáján. Studia Geographica 6. KLT FI, Debrecen, 85–67. old.
25. Gábrity Molnár I. (2009): Balkáni válság okozta változás Vajdaság népességének magatartásában: www.szociologia.hu/dynamic/GabritiMI_MSZT_konf_2009_tanulmany.doc
26. Stevanović R. (2005): Izbeglištvo i demografski rast stanovništva Srbije, Stanovništvo, vol. 43, 1–4. sz., p. 43–60.
27. Izbeglički Korpus U Srbiji, Ministarstvo ya ljudska i manjinska prava Srbije i Crne Gore, Beograd, 2004.
28. Đurđev B.–Bubalo-Živković M. (2011): Migraciona kretanja na relaciji Hrvatska–Srbija tokom 1990-tih godina i njihovi efekti na populacionu dinamiku i etničku strukturu stanovništva područja odseljavanja i doseljavanja. In: Penev G. (szerk.) Migracije Krize i ratni sukobi na Balkanu s' kraja 20. veka. Društvo demografa Srbije, Démobalk, Beograd pp. 84, 89.
29. <http://www.nytimes.com/1992/07/26/world/serbs-force-an-exodus-from-plain.html>
30. Terepi beszámolók alapján.
31. Becslés a 2002-es népszámlálás alapján (Đurđev B.–Bubalo-Živković M. 2011).
32. Hrvati prognani iz Vojvodine pisali Ivi Josipoviću, Hrvatska riječ, 2010. 11. 20.
33. Léphaft Á. (2011).
34. Terepi beszámolók alapján.
35. Egyes kutatók a magyarság nagyobb csökkenését várták (Sebők L. 2002).
36. 2002-ben összesen 3154 fő vallotta magát németnek.
37. Lásd 25. jegyzet.
38. Popis 2002, Knjiga 9, Stanovništvo – Upporedni pregled broja stanovnika – 1948, 1953, 1961, 1971, 1981, 1991 i 2002 – podaci po naseljima, RZS, Beograd, 2004.
39. Mirnics K. (2001) Betelepítések, kitelepítések és vándormozgalmak. In. Gábrityné Molnár I.–T. Mirnics Zs. (szerk.) Fészekhagyó Vajdaságiak. MTT, Szabadka, pp. 9–75.
40. Žuljić S. (1997): Srpski etnos i velikosrpstvo. AGM, Crni dossier. Zagreb – pp. 317–318.
41. Koszovóban is zajlott a vajdaságihoz földosztás és kolonizáció (Pavlović A. 2008).
42. Lásd 28. jegyzet.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Andelković R. (2005): 80 godina od iseljavanja srpskih porodica iz Mađarske u Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca: Bata – Putnikovo: 1924–2004. Kulturno-prosvetna zajednica Srbije, Beograd – Kulturno-prosvetno društvo „Branislav Nušić“, Putnikovo.
- A. Sajti E. (2003): Az impériumváltások hatása a délvidéki magyarok társadalomszerkezetére. In. Hódi S. (szerk.): Volt egyszer egy ország: Jugoszlávia létrehozása és széthullása. Logos Grafikai Műhely, Tóthfalu, pp. 101–121.
- Đurđev B.–Bubalo-Živković M. (2011): Migraciona kretanja na relaciji Hrvatska–Srbija tokom 1990-tih godina i njihovi efekti na populacionu dinamiku i etničku strukturu stanovništva područja odseljavanja i doseljavanja. In: Penev G. (szerk.) Migracije Krize i ratni sukobi na Balkanu s' kraja 20. veka. Društvo demografa Srbije, Démobalk, Beograd pp. 84, 89.
- Gábrity Molnár I. (2009): Balkáni válság okozta változás Vajdaság népességének magatartásában: www.szociologia.hu/dynamic/GabritiMI_MSZT_konf_2009_tanulmany.doc
- Gábrity Molnár I. (2003): Vándorlások a Vajdaságból és a Vajdaságba: felkol.org.rs/common/webolvas/GMI-vandorlas.pdf
- Gulyás László (2005): Két régió – Felvidék, Vajdaság – sorsa az Osztrák–Magyar Monarchiától napjainkig. Hazai Térségfejlesztő. Budapest. 2005.

- Gulyás L. (2007): A Vajdaság: Történeti áttekintés. In: Nagy I. (szerk.) A Kárpát-medence régiói 7. Vajdaság. – Dialóg Campus. Pécs.
- Gulyás L. (2009): A német kisebbség megsemmisítése. *Rubicon*, 2009. 5. sz. pp. 39.
- Golubović Z. (1992): Racija u Južnoj Bačkoj, 1942. godine. Istorijski muzej Vojvodine, Novi Sad pp. 146, 147.
- Kicošev S.–Bubalo–Živković M.–Ivkov A. (2006): Stanovništvo Backe. PMF Departman za geografiju, hotelijerstvo i turizam, Novi Sad, pp. 86–106.
- Kocsis K. (1989): Vegyes etnikumú területek társadalmának népességföldrajzi kutatása Szlovákia és a Vajdaság példáján. *Studia Geographica* 6. KLT FI, Debrecen, 85–67. old.
- Kocsis K. (2006): Adalékok az etnikai térszerkezet változásaihoz a mai Vajdaság területén a 15. És a 18. század vége közötti időszakban. In: Kókai Sándor (szerk.) A Délvidék történeti földrajza.– Nyíregyházi Főiskola Földrajz Tanszéke. Nyíregyháza.
- Kocsis K.–Bottlik Zs.–Tátrai P. (2006): Etnikai térfolyamatok a Kárpát-medence határainkon túli régiókban (1989–2002). MTA FKI. Budapest.
- Kocsis K.–Kicošev S. (2006): A népesség változó etnikai arculata a Vajdaság mai területén. In: Kocsis K.–Bottlik Zs.–Tátrai P. (2006): Etnikai térfolyamatok a Kárpát-medence határainkon túli régiókban (1989–2002). MTA FKI. Budapest. – CD-ROM melléklet.
- Kovács A. (2004): Földreform és kolonizáció a Lendva-vidéken a két világháború között, *Korall* 18. sz. 2004. december p. 5.
- Mirnic K. (2001) Betelepítések, kitelepítések és vándormozgalmak. In: Gábrityné Molnár I.–T. Mirnic Zs. (szerk.) Fészekhagyó Vajdaságiak. MTT, Szabadka, pp. 9–75.
- Makkai B. (2009): Jó barátok: Magyarság gondozás a Száván túl: száz éve kezdődött a boszniai akció. *Magyar Nemzet*, 2009. augusztus 1.
- Matuska M. (2009): A Délvidéki magyarság tragédiája. *Rubicon* 2009. 5. sz. pp. 46–48.
- Pavlović, A. (2008): Prostorni raspored Srba i Crnogoraca kolonizovanih na Kosovo i Metohiju u periodu između 1918. i 1941. godine. *Baština*, 24. sz. pp. 231–245.
- Popovics Gy. (1998): Szerbek: Az örökös vándorlás népe. In: Nemzeti és etnikai kisebbségek Magyarországon, Auktor, Budapest.
- Sebők L. (2002): A határokon túli magyarság néhány népességszerkezeti jellemzője és perspektívái. *Kisebbségkutatás*, 2002. 11. évf. 2. sz. p. 238.
- Stevanović R. (2005): Izbeglištvo i demografski rast stanovništva Srbije, *Stanovništvo*, vol. 43, 1–4. sz., p. 43–60.
- Takács M. (2010): Összerbek a Kárpát-medencében? A magyar–szerb kapcsolat valószínűtlen előzményei. *História*, 2010. 2–3. sz. pp. 3–5.
- Žuljić S. (1997): Srpski etnos i velikosrpstvo. AGM, Crni dossier. Zagreb – pp. 317–318.
- A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása, Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal, Athenaeum, 1912, Budapest.
- Izbeglički Korpus U Srbiji, Ministarstvo ya ljudska i manjinska prava Srbije i Crne Gore, Beograd, 2004.
- Kicošev S.–Mesaroš M. (1999): Demografski atlas izbeglica u Srbiji, CD-ROM 1: Vojvodina, Ministarstvo za veze sa Srbima van Srbije Republike Srbije.
- Popis (2002): Knjiga 1, Stanovništvo, nacionalna ili etnička pripadnost, podaci po naseljima, RZS, Beograd, 2003.
- Popis (2002): Knjiga 9, Stanovništvo, Uporedni pregled broja stanovnika – 1948, 1953, 1961, 1971, 1981, 1991 i 2002 – podaci po naseljima, RZS, Beograd, 2004.